SCIENCE CONNECTS PEOPLE

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF

2026 / No. 1(1)

Contemporary Pedagogical and Philological Research

O‘ZBEK NASRIDA OILAVIY QADRIYATLAR VA SHAXS MA’NAVIYATI (TOG‘AY MUROD ASARLARI MISOLIDA)

Ibragimova Mastona Isaboyevna

Osiyo texnologiyalari universiteti, o‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya. Maqolada Tog‘ay Murodning “Oydinda yurgan odamlar” qissasi va “Otamdan qolgan dalalar” romani misolida oilaviy qadriyatlar hamda shaxs ma’naviyati munosabati tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi oilaviy rishtalar, avlodlar davomiyligi, ota-ona va farzand mas’uliyati, milliy urf-odatlar va ijtimoiy muhitning badiiy talqinini ochib berishdan iborat. Ishda kontekstual, qiyosiy va poetik tahlil usullaridan foydalanildi. “Oydinda yurgan odamlar”da farzand kutish, er-xotin sadoqati va marosimlar orqali namoyon bo‘ladigan jamoaviy xotira markazga chiqsa, “Otamdan qolgan dalalar”da oila va avlod taqdiri keng tarixiy-ijtimoiy bosimlar bilan bog‘lanadi. Qiyosiy tahlil oilaviy qadriyatlar yozuvchi ijodida faqat maishiy munosabatlar majmui emas, balki inson qadr-qimmati, xotira va milliy o‘zlikni anglash bilan bog‘liq badiiy mezon ekanini ko‘rsatadi. Ushbu yondashuv asarlarning bugungi tarbiyaviy ahamiyatini ham asoslashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Tog‘ay Murod, o‘zbek nasri, oilaviy qadriyatlar, shaxs ma’naviyati, avlodlar davomiyligi, milliy mentalitet, badiiy obraz, mehr-oqibat, qiyosiy tahlil.

Oila insonning dastlabki ijtimoiy tajribasi shakllanadigan, mehr, mas’uliyat, hurmat va o‘zaro ishonch singari tushunchalar amaliy mazmun kasb etadigan muhitdir. Badiiy adabiyotda oila mavzusi shu sababli faqat xonadon ichidagi munosabatlarni emas, balki shaxsning jamiyat bilan aloqasi, tarixiy xotirasi va ma’naviy tanlovlarini ham yoritadi. Tog‘ay Murod nasrida xalqona tafakkur, Surxon vohasiga xos nutq va turmush manzaralari inson xarakterini ochishning muhim vositasiga aylanadi.

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

Maqolaning maqsadi — “Oydinda yurgan odamlar” va “Otamdan qolgan dalalar” asarlarida oilaviy qadriyatlarning qanday badiiy vositalar orqali ifodalanishini hamda ularning shaxs ma’naviyati bilan aloqasini qiyosiy tahlil qilish. Tadqiqot obyekti — mazkur ikki asar; predmeti esa oilaviy munosabatlar, avlodlar xotirasi, urf-odatlar va ma’naviy mas’uliyatning badiiy talqinidir. Kontekstual, qiyosiy va poetik tahlil usullari qo‘llanadi.

Tog‘ay Murod ijodi haqidagi ochiq manbalarda adibning milliy xarakter, xalqona til va tarixiy-ijtimoiy hayotni tasvirlash mahorati alohida qayd etiladi. “Oydinda yurgan odamlar” qissasiga bag‘ishlangan tahlillarda undagi rivoyatlar, marosimlar va xalqona dunyoqarashning badiiy vazifasiga e’tibor qaratilgan. ‘’Otamdan qolgan dalalar” haqidagi tadqiqotlarda esa roman voqealari ijtimoiy-tarixiy muhit, avlodlar taqdiri va moddiy-ma’naviy qadriyatlar to‘qnashuvi bilan bog‘lab o‘rganiladi.

Mazkur maqola shu kuzatishlarni oilaviy qadriyatlar va shaxs ma’naviyati masalasi atrofida qiyoslaydi. Nashrlar bo‘yicha sahifasi aniqlanmagan fikrlarga aniq bet raqami biriktirilmadi.

“Oydinda yurgan odamlar” qissasida Qoplonbek va Oymomo hayoti, xususan farzandsizlik bilan bog‘liq uzoq kutish va ruhiy iztirob oilaviy munosabatlarning markaziy sinovlaridan biri sifatida talqin qilinadi. Farzand masalasi bu yerda faqat biologik davomiylik emas: u er-xotinning sabri, bir-biriga sadoqati va o‘z hayotini ma’no bilan bog‘lash ehtiyojini yuzaga chiqaradi. Shu tariqa oilaviy baxt birgina tashqi mezon bilan o‘lchanmaydi; u kundalik g‘amxo‘rlik va qiyinchilikni birga ko‘tarish qobiliyatida ham namoyon bo‘ladi.

Qissadagi to‘y marosimi, kelin salom, hayit, Navro‘z va sumalak bilan bog‘liq tasvirlar milliy urf-odatlarni bezak sifatida emas, jamoa xotirasi va axloqiy qadriyatlarni uzatadigan madaniy mexanizm sifatida ko‘satadi. Marosimlar kishilarni umumiy tajriba atrofida birlashtiradi, lekin asar mazmuni ularning ma’nosi samimiy munosabatlar bilan to‘ldirilgandagina tirik qolishini anglatadi. Yozuvchining xalqona

SCIENCE CONNECTS PEOPLE

iboralari, takror va ritmik jumlalari qahramonlarning ichki holatini tashqi izohdan ko‘ra bevosita va ta’sirchan his ettiradi.

“Otamdan qolgan dalalar” romanida oila va avlod taqdiri kengroq tarixiy-ijtimoiy manzara bilan tutashadi. Asar uch avlod hayotini qamrab olishi, yer va mehnat bilan bog‘liq tajribani nasldan naslga o‘tadigan xotira sifatida ko‘rsatishi bilan ahamiyatlidir. “Ota” va “meros” tushunchalari shu kontekstda faqat mulk yoki kasb davomiyligini emas, balki avlod boshidan kechirgan adolatsizliklar, iztiroblar va or-nomus yukini ham anglatadi. Oilaning ma’naviy holati tashqi tuzumdan ajralgan holda mavjud bo‘la olmaydi: ijtimoiy bosim shaxs tanlovi va yaqinlar taqdiriga kirib boradi.

Ikki asar qiyosida muhim farq ko‘zga tashlanadi. “Oydinda yurgan odamlar”da oilaviy munosabatlar ko‘proq er-xotin sadoqati, farzand orzusi va marosimlar atrofida jamlansa, “Otamdan qolgan dalalar”da oila avlodlar xotirasi va tarixiy zo‘ravonlik oqibatlarini ko‘rsatadigan keng ijtimoiy birlikka aylanadi. Har ikkala asarda ham shaxs ma’naviyati yakka holda shakllanmaydi: u yaqinlar bilan munosabat, mehnat, xotira va jamoa qadriyatlari ichida sinovdan o‘tadi. Biroq yozuvchi an’anani mutlaq ideallashtirmaydi; uning badiiy olamida qadriyatning haqiqiy mezoni insoniylik va qadr-qimmatni asrashdir.

Tahlil uch natijani ko‘rsatadi. Birinchidan, oilaviy qadriyatlar Tog‘ay Murod nasrida mavzu darajasida qolmay, qahramon ruhiyatini ochadigan syujet omili sifatida ishlaydi. Ikkinchidan, urf-odat va xalqona nutq milliy muhitni jonlantirish bilan birga, jamoa xotirasini badiiy shaklda saqlaydi. Uchinchidan, oilaviy barqarorlikni faqat tashqi marosimlar bilan tenglashtirib bo‘lmaydi: sadoqat, o‘zaro mas’uliyat va inson sha’niga hurmat uning mazmunini belgilaydi. Shu nuqtai nazardan, asarlarni bugungi yoshlar bilan muhokama qilishda tayyor nasihatdan ko‘ra, qahramonlarning tanlovi va oqibatlarini tahlil qilish samaraliroq bo‘lishi mumkin.

Qiyosiy tahlil “Oydinda yurgan odamlar”da oilaviy sadoqat va farzandga intilish, “Otamdan qolgan dalalar”da esa avlodlar davomiyligi va tarixiy xotira oilaviy

qadriyatlarning yetakchi ko‘rinishlari ekanini ko‘rsatdi. Har ikki asarda shaxs ma’naviyati yaqinlar bilan munosabat va ijtimoiy muhitdan uzilmagan holda tasvirlanadi. Yozuvchining xalqona tili, marosim tasvirlari va avlodlar taqdirini bog‘lovchi kompozitsiyasi g‘oyaviy mazmunni kuchaytiradi.

Maqolaning muayyan yangiligi — ikki asarni oilaviy qadriyatlarning ikki ko‘lami: xonadon ichidagi hissiy-axloqiy tajriba va avlodlar miqyosidagi tarixiy xotira sifatida qiyoslashidadir. Ta’lim jarayonida asarlar asosida oilada mas’uliyat, sabr, mehr-oqibat va inson qadrini muhokama qilish; urf-odatlarni esa ularning insonparvarlik mazmuni bilan birga tahlil etish tavsiya qilinadi. Ushbu xulosalar matn tahliliga asoslangan bo‘lib, ularni kengroq umumlashtirish uchun boshqa asarlar va maxsus ilmiy tadqiqotlarni ham qamrab olgan holda izlanish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Tog‘ay Murod. Oydinda yurgan odamlar: qissalar, hikoyalar. — Toshkent: Adabiyot va san’at nashriyoti, 1985. — 160 b. (Bibliografik ma’lumot: Ziyouz.uz, “Tog‘ay Murodning barcha kitoblari (1985–2012)”).

2. To‘g‘ay Murod (1948–2003). Ziyouz.uz

3. Nazarova Naima; Burxonova Feruza. To‘g‘ay Murodning “Oydinda yurgan odamlar” qissasi tahlili. 2026.

4. Suyumova, Umrixon. “Otamdan qolgan dalalar” romanida tarixiy va ijtimoiy hayotning sotsiologik metod asosida yoritilishi.

5. Quronov Dilmurod. Adabiyotshunoslikka kirish. — Toshkent: Abdulla Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, 2004.